

УДК 7.012:687.01:128,5 «20»

**КОНЦЕПЦІЇ УНІВЕРСАЛЬНОГО
ДИЗАЙНУ В МОДІ ХХІ СТОЛІТТЯ:
ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ
АНАЛІЗ****CONCEPTS OF UNIVERSAL DESIGN IN
THE FASHION OF THE XXI CENTURY:
PHILOSOPHICAL-ANTHROPOLOGICAL
ANALYSIS****Дерман Л. М.,**

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри дизайну та реклами,
факультет філософії та суспільствознавства,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна),
e-mail: liliya.derman@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-7408-7645>

Derman L. M.,

*Candidate of Philosophical Sciences, Associate
Professor, Head of the Department of Design and
Advertising, Faculty of Philosophy and Social
Sciences, National Pedagogical University named
after M. P. Dragomanov (Kiev, Ukraine),
e-mail: liliya.derman@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-7408-7645>*

У статті описано поняття універсального дизайну, що містить як описовий, так і оцінювальний аспекти, що включає в себе судження про моральні цінності, опис філософсько-антропологічних фактів, що дають чітке уявлення про соціальні, етичні та естетичні проблеми в області інклюзивного дизайну. Робота розкриває можливість інтеграції людей з інвалідністю у суспільство. Наукова значимість роботи заключається у дослідженні та подальшій розробці предметів середовища та одягу, що відображають принципи універсального дизайну.

Ключові слова: універсальний дизайн, інклюзивність, адаптивна мода.

The article describes the concept of universal design, which contains both descriptive and evaluative aspects, which includes judgments about moral values, a description of philosophical and anthropological facts that give a clear idea of social, ethical and aesthetic problems in the field of inclusive design. The work reveals the possibility of integration of people with disabilities into society. The scientific significance of the work lies in the research and further development of environmental items and clothing that reflect the principles of universal design.

Keywords: universal design, inclusiveness, adaptive fashion.

Актуальність дослідження. За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) у 2011 р. більше ніж 15% населення в світі має різні форми інвалідності. Єв-

ропейське дослідження за 2015 рік, з питань здоров'я і соціальної інтеграції, свідчить про поширення інвалідності, в віковій групі від 15 до 64 років, в державах-членах ЄС близько 14%.

Благополуччя людей з інвалідністю, певними психологічними чи фізичними відхиленнями має важливе значення в контексті досягнення цілей сталого розвитку (ЦУР) та прямо залежить від рівня життя: можливостей отримання освіти, зручного і доступного середовища, безпосередньої участі в соціальній і суспільній сферах життя (складових ЦУР), в яких такі люди з особливо вразливі.

На порядку денному ЦУР, на період до 2030 року, 17 цілей сталого розвитку служать потужною основою для забезпечення розвитку. В цьому контексті передбачені й потреби людей з інвалідністю як в окремих групах, так і в межах країн і міжнародного співтовариства.

Численність людей з інвалідністю, зростає щороку. Така ситуація пов'язана зі старінням населення, війнами та впливом глобалізації: екологічні, політичні та соціальні фактори тощо.

Конвенція ООН про права інвалідів (2006 р.) стверджує, що дефініція «інвалідність» пов'язана, і є результатом взаємодії між людьми, котрі мають порушення зі здоров'ям, і бар'єрами середовища, у якому вони перебувають, а також ставленням суспільства до таких осіб [23].

До середини ХІХ в. «інвалідність» пояснювалась як відхилення від норм здоров'я і підлягала контролю з точки зору медицини. Цю позицію висвітлював у своїх роботах М. Фуко, який розглядав явище медикалізації, яка складала важливу роль у процесах дискримінації, насильства тощо. Під медикалізацією розумілися не тільки люди з інвалідністю, але і люди з різним кольором шкіри, сексуальною орієнтацією тощо.

З середини ХХ в. медична модель сприйняття та ідентифікації таких осіб поступово зникає, натомість обертів набирає соціальний рух за їх права. Це спричиняє й зростання інтересу з боку філософії, соціології, антропології та інших соціально-гуманітарних наук, що торкаються проблем тілесності. Ця тема викликала інтерес у багатьох дослідників, серед яких: Дж. Агамбен, Р. Барт, П. Бурдьє, О. Гомілко, В. Подорога, С. Хоружего.

У сучасному соціокультурному та мистецькому просторі тема інклюзивності набуває все більшої актуальності. Зокрема вона відображена у кінематографі, де в таких фільмах як: Кіборг, Аліта, Термінатор, Привид в обладунках, Двухсотлітня людина, Я робот, Сурогати, Кращі, аніж люди, Люди, Чорне зеркало, популяризується тема кібер-людей.

У модельному бізнесі та індустрії моди все більш затребуваними стають моделі з інвалідністю, такі як: Еймі Маллінз, Тетяна Ківітц

Анджела Роквуд, Келлі Нокс, Керрі Браун, Алекс Мінські, Вікторія Модеста, Кейті Мід, які постійно приймають участь у фотосесіях, показах колекцій відомих брендів.

В українському модному просторі нестандартні моделі також мають популярність, серед них: Оксана Кононец, Саша Шаталова, Олександра Кутас - модель з інвалідністю, яка в 2016 році стала переможницею конкурсу «Краса без обмежень». Наразі дівчина продовжує займатися модельною справою. Олександра директор благодійного фонду «Нескорені», який займається інтеграцією людей з проблемами хребта в індустрію моди, Галина Бурнішева - 67-річна модель, яка хоче на своєму прикладі довести, що вік не перешкода в будь-якій справі.

Аналізуючи вище описане, можна зробити висновок про необхідність релятивного та міждисциплінарного дослідження, що передбачає дана стаття, яка розглядає усі ці проблеми з точки зору універсального дизайну.

Універсальний дизайн (УД) - це проектування предметів, середовища, одягу, програм та послуг, що передбачає максимально зручне користування для усіх людей, незалежно від віку, статі, кольору шкіри, розмірів тіла, стану здоров'я чи інших життєвих показників. УД стосується функціональних стійких чи тимчасових порушень у здоров'ї людини (сенсорних, інтертекстуальних, фізичних, психічних, вагітність, ліворукість тощо). Філософія УД полягає у наближенні до суспільства рівних можливостей, де зручно всім [22].

Інклюзивний або універсальний дизайн, що бере свій початок у XX столітті, за визначенням Британського інституту стандартизації, передбачає розробку особливого дизайну за принципом доступності й використання його переважно більшістю людей. Головною метою інклюзивного дизайну - врахувати різноманітні особливості людей, щоб створити для них рівні умови і забезпечити їх автономність [4, с. 22].

У XX столітті в Європі, США та Японії став набирати оберти рух «Без бар'єрів», який був спрямований на усунення перешкод для людей з інвалідністю. Як результат, при проектуванні дизайнери, архітектори та інженери стали в більшій мірі орієнтуватися на 7 принципів УД, які передбачають наступне: рівність та доступність використання, гнучкість використання, простота й інтуїтивність використання, доступність викладення інформації, терпимість до помилок, малі фізичні зусилля, наявність необхідного розміру, місця, простору [11, с. 22].

У сучасному світі усе що нас оточує має бути пристосованим до потреб, що постійно змінюються. Така тенденція набуває все більшого поширення. Проте часто продукти, які призначені для використання людьми з інвалідністю, у характеристиках мають перевагу

практичності над естетикою. Ці продукти розробляються виключно як допоміжні засоби, що посилює їх стигматизацію. Тому адаптивний дизайн за своєю суттю має пропонувати споживачам достатньо широкий вибір серед товарів та послуг [4; 6].

Саме тому інклюзивний дизайн зокрема передбачає такі принципи як:

Політичні драйвери - поширення концепцій прав людини.

Демографічні драйвери (старіння). Наприклад, у індустрії моди все частіше стають затребуваними і популярними моделі віком від 50-90 років. Серед них Кармен Делль'Орефіче, Дафна Селф, Ясмiна Россi, Джекi О'Шонессi, Айрiс Апфель, Мэй Маск, Ван Дешунь. Україна в цьому сенсі також слiдує актуальним трендам. Так у Києві в 2018 році було засновано перше агентство моделей старших за п'ятдесят «Життєлюб». Головна мiсія проекту - продемонструвати, що краса поза віком, поза трендами, поза параметрами. Для прикладу, в рамках Українського тижня моди відбувся показ колекції STAR дизайнера Марини Рибалко, яка продемонструвала колекцію на моделях віком від 55 років. Такі покази безперечно важливі в контексті проблем ейджизму, та в контексті соціального сприйняття вікових меж. Серед відомих українських моделей віком за 50: Лариса Михальцова, яка увійшла в список найвпливовіших і надихаючих жінок світу за версією BBC 100 Women, Наталія Кара, Галина Герасимова та інші.

Соціальні драйвери (різні люди: синдром дауна, різна вага, колір шкіри тощо). Наприклад, італійський бренд Gucci зняв в рекламній кампанії модель Еллі Голдстейн, яка має синдром Дауна. Ця фотосесія мала шалений успіх серед поціновувачів бренду і набрала у соціальній мережі близько 800 тисяч уподобань. У межах рекламної кампанії бренду, модель також знялася для онлайн-версії журналу Vogue Italia. Серед успішних проектів Еллі Голдстейн можна назвати й співпрацю з мережею косметичних супермаркетів Superdrug, а також зйомку в рекламному роликуні Nike, що був приурочений до світового чемпіонату з футболу серед жінок [16].

Серед компаній, що демонструють красу жінок різних розмірів - бренд Rodarte, який створив колаборацію з маркою Universal Standard, та випустив колекцію одягу великих розмірів.

Італійський бренд Dolce & Gabbana вивели під час показу на подіум моделей різних вікових груп, різної тілобудови, різного кольору шкіри тощо. Філософія бренду та концепція показу полягала у бажанні продемонструвати потребу відновлення сімейних цінностей, та красу, яка не має віку, канонів і рамок [19].

Зміна гендерних ролей. Зміщення гендерних ролей в останні роки стало все більш очевидними. Сучасні тренди формуються під

заголовком «гендерна амбівалентність». Жіночі образи позбавляються тугих суконь і високих підборів, гардероб стає більш зручним. У чоловічій моді також відбуваються зміни; з'являються нові чоловічі архетипи, які демонструють розмивання ознак рівності між мужністю і мачизмом як єдино правильною моделлю поведінки. Покоління Z, на своєму прикладі ролейових моделей, демонструє реверсивне поняття статі. Суттєва відмінність того, що відбувається в моді сьогодні, полягає у тому, що суспільство сприймає усі зміни не тільки на маргінальному рівні, але і в соціокультурному контексті. У 2015 Facebook запропонував своїм користувачам на вибір 58 опцій статевої приналежності (наразі їх вже більше 70 для деяких країн): від agender до two-spirit. Голлівудські зірки все частіше виховують дітей в гендерно-нейтральному ключі, а резиденти Австралії, які фізіологічно не можуть віднести себе ні до чоловіків, ні жінок, тепер мають можливість отримати паспорт, в якому буде стояти «X», тобто «ні те, ні інше» [6, с. 7, 13].

Бізнес драйвери (розширення ринку). Універсальний дизайн дозволить розширити ринок і забезпечити необхідними товарами та послугами більшу кількість людей. Так у США інклюзивний одяг наразі вже досить поширена тема, яке набирає все більшої популярності та прийняття її суспільством. В країнах пострадянського простору ринок адаптивного одягу практично відсутній, або має окремі його осередки. В першу чергу це пов'язано зі скромними доходами переважної більшості цільової аудиторії. Тому в таких реаліях необхідно включати такий одяг в державну програму реабілітації [2].

Технологічні драйвери (розвиток технологій, розумні пристосування, пристрої, засоби). Інклюзивний дизайн - це не тільки про фізичні об'єкти пристосовані для різноманітної аудиторії, саме цей підхід лежить в основі інклюзивного дизайну, а також про доступність цифрового простору. За допомогою інтернет можливостей люди не підлягають дискримінації за станом здоров'я або життєвою ситуацією. Веб-доступність необхідна для людей, у яких не працює сенсорна система у межах медичної норми, або є порушення опорно-рухового апарату. Цифрова трансформація, що змінює звичний спосіб комунікації, змушує відомі бренди одягу розглядати сучасні технології як додатковий засіб просування та популяризації бренду, зокрема серед тих людей, які не мають можливості відвідувати fashion-покази. Таким чином компанії все частіше презентують свої колекції в онлайн форматі в режимі реального часу. Так можливість відвідати подібні заходи є у всіх, хто цікавиться темою моди, й для цього непотрібна фізична присутність. А спеціальні розроблені програми дозволяють людям з порушеннями

органів чуття самостійно переглядати та обирати речі, які їх сподобалися. Але тут важливий і асортимент одягу, який має бути в своїй основі адаптивним. В цьому контексті одним із найбільш прогресивних є Тиждень моди в Нью-Йорку, що часто презентує не тільки колекції інклюзивного одягу, а й відрізняється новим підходом до вибору моделей. Яскравим прикладом є представлена колекція під назвою «Loving You» дизайнера Антоніо Урзі, яку продемонстрували моделі з інвалідністю та різними фізичними особливостями [6, с. 15].

В цьому ключі прагне розвиватися й Україна. У 2019 році на подіумі «Kharkiv Fashion» український дизайнер Олександр Бевзюк представив колекцію адаптивного одягу, яку продемонстрували моделі першого інклюзивного модельного агентства. Проте попри це, в Україні тема адаптивного одягу хоч і актуальна, проте непопулярна [20].

У сучасному суспільстві на зміну традиційної «медичної» моделі, яка визначає інвалідність як порушення здоров'я, приходить соціальна модель, що визначає причину інвалідності не як захворювання, а як бар'єри навколо людини (фізичні, соціальні тощо). Соціальний підхід потребує змін в самій системі fashion-індустрії, яка повинна стати більш гнучкою і здатною до забезпечення рівних прав та можливостей.

Вектор соціального підходу обрав і бренд одягу Томмі Хілфігер, який випустив лінійку адаптивного одягу для дітей. Згодом бренд розширив лінійку і запропонував інклюзивний одяг для жінок і чоловіків. Одяг виконаний із застосуванням спеціальних конструкцій та фурнітури: застібки на липучках та банджі, магнітні кнопки, регульовані подоли тощо [14].

Зокрема й такі ритейлери як Target та ASOS запропонували лінійки адаптивного одягу, а Vogue Business опублікував інформацію про інклюзивну моду. Провівши дослідження ринку видання виявило, що до 2026 року глобальний ринок адаптивного одягу буде оцінений приблизно у 400 мільярдів доларів. Натомість населення тільки в США, яке потребує такий одяг, може спожити близько 490 мільярдів доларів.

Важливу роль у популяризації теми інклюзії в дизайні одягу варто відвести публічним людям. Для прикладу Сельма Блер, яка у 2019 році прийшла на афт-вечірку «Оскар» Vanity Fair 2019 у сукні «Ральф і Руссо». Цей вихід на червону доріжку став важливим кроком для розвитку адаптивного модного руху, оскільки змусив дизайнерів усвідомити важливість універсального дизайну зокрема у сфері модної індустрії [9, с. 12].

Все частіше до теми інклюзії звертаються і модні глянцеви видання, на обкладинках яких все частіше з'являються моделі Еймі Маллінз, Алекс Мінські, Вікторія Модеста, які мають

особливу красу, що виходить за рамки загальноприйнятого. Для прикладу, журнал «Fashion» присвятив один з випусків темі: стійкості та інклюзивності. На обкладинці видання було представлено сім людей різного віку, статі, етнічної приналежності та зв'язків із індустрією моди [11, с. 13].

<https://mediaincanada.com/2020/02/18/fashion-looks-to-a-more-inclusive-future/>

Сучасний модний простір демонструє та популяризує не тільки адаптивний одяг, а й інновації - на модних подіумах з'являються люди з біонічним зором в кіберкостюмах. Так американська компанія Open Bionics представила спеціальну лінійку кібернетичних протезів для дітей, щоб ті не відчували себе неповноцінними й допомагали їм приймати своє тіло. Протези для них виконані в стилі супергероїв мультфільмів і кіно. Тобто інклюзивна мода стосується й технологій в тому числі.

Відомі бренди звертаються і до інклюзивної реклами - це all inclusive в якому є посил «всі», тобто люди з нестандартними пропорціями тіла, з фізичними вадами, різним кольором шкіри тощо. В цьому контексті працює й компанія Mattel, що виробляє Барбі. Бренд запуснув нову лінійку інклюзивних ляльок, які демонструють «інший погляд на красу». Серед іграшок є Барбі без волосся, або з ознаками хвороби вітіліго (пігментацією на шкірі), ляльки на інвалідних візках або з протезами. Традиційна зачіска Кена змінилася на варіант з довгим волоссям. Mattel також випустила серію ляльок без поділу за гендерною ознакою. Ляльки комплектуються різними варіантами одягу, аксесуарів і зачісок, так діти можуть змінювати ляльці довжину волосся, переодягати їх в сукні або штани. Зараз продаються Барбі п'яти типів статури, 22 відтінків шкіри, з 76 різними зачісками, 94 кольором волосся і 13 квітами очей. Головна мета створення такого продукту – дозволити дітям переосмислити навколишній світ, навчитися сприймати себе та інших з усіма особливостями. Діти зможуть інсценувати більше ігрових історій, які вони зустрічають у навколишньому світі» [21].

Висновок Інтеграція людей з інвалідністю в суспільство не повинна проводитися за «діагностичною» ознакою. Фізична, інтелектуальна і соціальна ізоляція - це результат непродуманої взаємодії. Суспільству необхідно подолати негативні стереотипи та установки по відношенню до інвалідності та надати людям з інвалідністю рівні можливості повноцінної участі у всіх сферах суспільної активності.

Список використаних джерел

1. Бердник Т. О., Неклюдова Т. П. Дизайн костюма. Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. 448 с.
2. Ермилова Д. Ю. Актуальные методы проектирования в дизайне костюма в контексте культуры постмодерна. Сервис plus: научный журнал /

гл. ред. д. с. н., профессор Т. Н. Ананьева. Москва, 2016. № 4. Т. 10. С. 45–56

3. Козлова Т. В. Костюм как знаковая система. Москва: МТИ, 1980. 197 с.

4. Корнієнко Ю. В. Антропологічні виміри моди та дизайну постмодернізму. Культура і сучасність: альманах. 2009. № 1. Київ: Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв, 2009. С. 34–38

5. Легенький Ю. Г. Философия моды XX столетия. Киев: КНУКиМ, 2003. 300 с.

6. Линч А. Изменения в моде. Причины и следствия / пер. с англ. А. Гольдина. Минск: Гревцов Паблишер, 2009. 280 с.

7. Липовецкий Ж. Империя эфемерного. Мода и ее судьба в современном обществе / пер. Ю. Розенберг. Москва: Новое литературное обозрение, 2012. 336 с.

8. Нагорна З. В. Класифікація методів трансформативного формоутворення в дизайні одягу. Харків: Вісник ХДАДМ №4, 2015 С. 87–89.

9. Пармон Ф. М. Эстетика форм и конструкции костюма в историческом аспекте: учеб. пособ. Москва: МТИЛП, 1982. 106 с.

10. Марк Лівін. Як називати людей з інвалідністю. 10.11.2017. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/city/asking-question/264595-yak-pravilno-nazivati-lyudey-z-invalidnistyu> (дата звернення: 16.08.2020)

11. Аяя Рено. Что такое инклюзивный дизайн. 25.08.2017. URL: <https://te-st.ru/2017/08/25/what-is-inclusive-design/> (дата звернення: 19.09.2020)

12. Eliza Huber. People With Disabilities Deserve Great Style – & I've Made It My Life's Work. 24.07.2020. URL: <https://www.refinery29.com/en-us/2020/07/9901574/adaptive-clothing-fashion-stephanie-thomas-cur8able> (дата звернення: 22.08.2020)

13. Laurenti Arnault. Future of Fashion – From Sustainability to AR Couture and AI Personhood. 30.11.2018. URL: <https://wtvox.com/fashion-innovation/future-of-fashion/> (дата звернення: 18.09.2020)

14. Tommy Hilfiger Adaptive. Branding. Photography, Print, Social Media. 2019. URL: <http://www.katherinerohlfing.com/home/2019/5/20/tommy-hilfiger-adaptive> (дата звернення: 24.08.2020)

15. Danielle Lawson. The Rise of Adaptive Fashion. 29.05.2020. URL: <https://zestcare.net.au/the-rise-of-adaptive-fashion/> (дата звернення: 17.08.2020)

16. Amпу Wear Clothing Inc. Readies New Fashion Forward Adaptive Clothing Line for Adults with Disabilities. 15.02.2018. URL: <http://www.edcalmedia.com/press-release/ampu-wear-clothing-inc-readies-new-fashion-forward-adaptive-clothing-line-for-adults-with-disabilities/> (дата звернення: 12.07.2020)

17. Forbes: Просто о сложном. URL: https://www.forbes.ru/video/serial_prosto-o-slozhnom/367763-kogda-poyavyatsya-lyudi-kiborgi?utm_source=smi2&utm_medium=bonusexchange&utm_campaign=forbes (дата звернення: 14.09.2020)

18. Мода для всех: Rodarte выпустили инклюзивную коллекцию женской одежды: от 4 XS до 4 XL. 10.04.19. URL: <https://www.buro247.ua/fashion/rodarte-x-universal-standard-collections.html> (дата звернення: 20.05.2020)

19. Все включено: инклюзивные бьюти-образы на шоу Dolce&Gabbana. 24.09.2018. URL: <https://vogue.ua/article/beauty/byuti-gid/vse-vklyucheno>

inklyuzivnye-byuti-obrazy-na-shou-dolce-gabbana.html (дата звернення: 3.04.2020)

20. На «Kharkiv Fashion 2019» состоится дебют первого в Украине инклюзивного модельного агентства. 30.09.2019. URL: <https://womanmagazine-npp.com/2019/09/30/na-kharkiv-fashion-2019-sostoitsja-debjut-pervogo-v-ukraine-inkluzivnogo-modelnogo-agentstva/> (дата звернення: 14.08.2020)

21. Куклы Барби с протезом, без волос и с виллиго появятся в этом году 28 января 2020 <https://www.bbc.com/russian/news-51282229> (дата звернення: 04.10.2020)

22. Що таке Універсальний Дизайн? 2019 URL: <https://ud.org.ua/informatsiya/shcho-take-universalnij-dizajn> (дата звернення: 05.10.2020)

23. Disability and disabilism URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/disability-and-disablism> (дата звернення: 10.10.2020)

References

1. Berdnyk T. O., Neklyudova T. P. *Dyzayn kostyuma*. Rostov-na-Donu : Fenyks, 2000. 448 s.

2. Ermylova D. YU. Aktual'nye metody proektyrovannya v dyzayne kostyuma v kontekste kul'tury postmoderna. *Servys plus: nauchnyy zhurnal / hl. red. d.s.n., profesor T. N. Anan'yeva*. Moskva, 2016. № 4. T. 10. S. 45–56

3. Kozlova T. V. *Kostyum kak znakovaya sistema*. Moskva : MTY, 1980. 197 s.

4. Korniyenko YU. V. Antropologichni vymiry mody ta dyzaynu postmodernizmu. *Kul'tura i suchasnist'*: al'manakh. 2009. № 1. Kyiv: Derzh. akad. ker. kadriv kul'tury i mystetstv, 2009. S. 34–38

5. Lehen'kyi YU. H. *Fylosofyya mody KHKH stoletya*. Kyev: KNUKyM, 2003. 300 s.

6. Lynch A. *Yzmenenyya v mode*. Prychyny y sledstvyia / per. s anhl. A. Hol'dyna. Mynsk : Hrevtsov Pablysher, 2009. 280 s.

7. Lypovetskyi Z. H. *Ymperyya efemernoho*. Moda y ee sud'ba v sovremennom obshchestve / per. YU. Rozenberh. Moskva : Novoe lyteraturnoe obozrenye, 2012. 336 s.

8. Nahorna Z. V. *Klasyfikatsiya metodiv transformativnogo formoutvorennya v dyzayni odyahu*. Kharkiv: Visnyk KHDADM №4, 2015 S. 87–89.

9. Parmon F. M. *Estetyka form y konstruktsyyi kostyuma v ystorycheskom aspekte: ucheb. posob*. Moskva: MTYLP, 1982. 106 s.

10. Mark Livin. *Yak nazyvaty lyudey z invalidnistyu*. 10.11.2017. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/city/asking-question/264595-yak-pravilno-nazivati-lyudey-z-invalidnistyu> (data zvernennya: 16.08.2020)

11. Ayya Reno. *Chto takoe ynklyuzyvnyy dyzayn*. 25.08. 2017. URL: <https://te-st.ru/2017/08/25/what-is-inclusive-design/>

12. Eliza Huber. *People With Disabilities Deserve Great Style – & I've Made It My Life's Work*. 24.07.2020. URL: <https://www.refinery29.com/en-us/2020/07/9901574/adaptive-clothing-fashion-stephanie-thomas-cur8able>

13. Laurenti Arnault. *Future of Fashion – From Sustainability to AR Couture and AI Personhood*. 30.11.2018. URL: <https://wtvox.com/fashion-innovation/future-of-fashion/>

14. Tommy Hilfiger Adaptive. *Branding, Photography, Print, Social Media*. 2019. URL: <http://www.katherinerohlfing.com/home/2019/5/20/tommy-hilfiger-adaptive>

[katherinerohlfing.com/home/2019/5/20/tommy-hilfiger-adaptive](http://www.katherinerohlfing.com/home/2019/5/20/tommy-hilfiger-adaptive)

15. Danielle Lawson. *The Rise of Adaptive Fashion*. 29.05.2020. URL: <https://zestcare.net.au/the-rise-of-adaptive-fashion/>

16. Ampu Wear Clothing Inc. *Readies New Fashion Forward Adaptive Clothing Line for Adults with Disabilities*. 15.02.2018. URL: <http://www.edcalmedia.com/press-release/ampu-wear-clothing-inc-readies-new-fashion-forward-adaptive-clothing-line-for-adults-with-disabilities/>

17. Forbes: *Prosto v slozhnom*. URL: https://www.forbes.ru/video/serial_prosto-o-slozhnom/367763-kogda-poyavyatsya-lyudi-kiborgi?utm_source=smi2&utm_medium=bonusexchange&utm_campaign=forbes

18. *Moda dlya vseh: Rodarte vypustili inklyuzivnyu kollektiyu zhenskoy odezhdy: ot 4 XS do 4 XL*. 10.04.19. URL: <https://www.buro247.ua/fashion/rodarte-x-universal-standard-collections.html>

19. *Vse vklyucheno: inklyuzivnyye b'yuti-obrazy na shou Dolce & Gabbana*. 24.09.2018. URL: <https://vogue.ua/article/beauty/byuti-gid/vse-vklyucheno-inklyuzivnye-byuti-obrazy-na-shou-dolce-gabbana.html>

20. На «Kharkiv Fashion 2019» Sostoitsya debyut pervogo v Ukraine inklyuzivnogo model'nogo agentstva. 30.09.2019. URL: <https://womanmagazine-npp.com/2019/09/30/na-kharkiv-fashion-2019-sostoitsja-debjut-pervogo-v-ukraine-inkluzivnogo-modelnogo-agentstva/>

21. Куклы Барби с протезом, без волос и с виллиго появятся в этом году 28 января 2020 <https://www.bbc.com/russian/news-51282229> (data obrashcheniya: 04.10.2020)

22. *Chto takoye Universal'nyy dizayn?* 2019 URL: <https://ud.org.ua/informatsiya/shcho-take-universalnij-dizajn> (data obrashcheniya: 05.10.2020)

23. Disability and disabilism URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/disability-and-disablism> (data obrashcheniya: 10.10.2020)